

Cyrus Hamlin, Pragmatizm ve Robert Kolej'in Türkiye Modernleşmesindeki Rolü¹

Kardelen Kaya*, Altuğ Yalçıntaş**

Özet

Bu çalışmada, Robert Kolej'in Türkiye'nin çağdaşlaşmasındaki rolünü Weberyen bir bakış açısıyla tekrar değerlendiriyoruz. Robert Kolej'in yalnızca Protestan misyonerliğini değil, Protestan çalışma ahlakını da öğrencilerin gündelik yaşamlarına adapte edecekleri bir eğitim sistemi kurmasının, Osmanlı-Türk toplumunun zihniyet dünyasına etkisini tartışıyoruz. 1871'de Robert Kolej'in kurulmasından sonra American Board topluluğu, Protestan inancı temelli eğitimden çok pragmatist ve seküler bir eğitime önem vermiştir. Bu çalışma, Robert Kolej'den mezun olan Türk öğrencilerin Hristiyanlıkı tercih etmediğini, nesiller boyunca sürecek, Protestan iş ahlakını ve seküler yaşam biçimini benimseyen yenilikçi insanlar olduğu sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Modernleşmesi, American Board, Pragmatizm, Protestan Ahlakı, Sekülerizm

JEL Kodları: N13, B12, B15

The Role of Cyrus Hamlin, Pragmatism, and Robert College in Turkish Modernization

Abstract

In this article, we aim at reassessing the role of Robert College in Turkish modernization from a Weberian perspective. Focusing our attention on Cyrus Hamlin's *Among the Turks* (1878) and *My Life and Times* (1912), we claim that the impact of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (henceforth, American Board) has become more significant and transparent among the Ottoman Turks after the missionaries at Robert College introduced a pedagogical system that did not only rely on the religious teachings of Protestantism but also on Protestant work ethics that students were able to adopt in their daily lives. Since the establishment of Robert College in 1871, the American Board has cared more about teaching pragmatist and secular principles than spreading the Protestant religion. We conclude that Turkish students who graduated from Robert College did not convert to Christianity; they rather have become reformist citizens who embraced the Protestant work ethics and believed in secular life styles for generations.

Keywords: Turkish Modernization, American Board, Pragmatism, Protestant Ethics, Secularism

JEL Codes: N13, B12, B15

1 Yorum ve eleştirel katkılarından ötürü Christos Teazis ve Kudret Emiroğlu'na teşekkür ederiz. Kalan hatalardan biz sorumluyuz.

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD Yüksek Lisans Programı, kayakardelen187@gmail.com

** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye), İktisat Bölümü, altug.yalcintas@politics.ankara.edu.tr

Giriş

“Bu kolej, [parçası olduğu] toplumun makul ve meşru çıkarları ve amaçlarıyla uyum ve ahenk içerisinde olmalıdır. Soyut kuramların eğitimi üstlenmek, uygulamada, yüce ulusal çıkarlar için yıkım anlamına gelecektir. Hâlâ “bilim bilimdir, hakikatse hakikat, sonuçlar dikkate alınmaya değmez” diyebilmek manasızdır. Bunu diyenler, tamamıyla sorumsuz bir tutum takınmakta, yürüttüğü çalışmaların ve derslerini anlattığı salonların içinde yaşamaktadırlar. Onlar, insanların içerisinde yaşamak durumunda olduğu gerçek ve pratik hayatın dayattığı mücadele ve çelişkilere karşı vurdumduymaz bir tutum takınmaktadırlar. Bu insanların etkisi sürdükçe, genç insanların düşüncelerini yanlış yöne sevk etmeye devam edeceklerdir.”

(Hamlin, 1885)

Robert Kolej'in kurucularından Cyrus Hamlin (1811-1900), *American Board of Commissioners for Foreign Missions* (bundan sonra, American Board) örgütünün bir üyesi olarak geldiği Osmanlı İmparatorluğu'nda, toplumun entelektüel alandaki gidişatını değiştirecek önemli roller üstlenmiştir. Robert Kolej, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) sınırları dışında açılmış ilk okullardan biri ve günümüzde de faaliyette en eski Amerikan okuludur. Bu okul, aynı zamanda, Osmanlı'da karma eğitim veren ilk okul olmasıyla da önem taşımaktadır.

Protestan misyonerler, Robert Kolej'in kuruluşuna kadar, kilisede dini eğitim vermenin ötesinde pozitif eğitim ile ilgilenmemişlerdir. Gayeleri yalnızca, gittikleri misyon bölgelerinde Protestan dinini öğretmek ve yaymak olmuştur. Fakat Hamlin'in İstanbul'da görev yaptığı yıllarda, Doğu toplumlarında geleneksel iktisadi ilişkilerin çözülmesi ile sinai eğitim almış kalifiye insan eksikliğinin ortaya çıktığını gözlemlemiştir.

Biz bu çalışmada, 1859 yılında yapımına karar verilen ve 4 Temmuz 1871’de resmi açılışı yapılan Robert Kolej’in (bugünkü adıyla, İstanbul Özel Amerikan Robert Lisesi’nin), Türkiye modernleşmesindeki rolünü Weberci bir bakış açısıyla yeniden değerlendiriyoruz. Değerlendirmemiz sırasında, Hamlin’in İstanbul’a gelişini, İstanbul’da yaşadığı zorlukları ve Robert Kolej’in kuruluş sürecindeki katkılarını, *Among the Turks* (1878) ve *My Life and Times* (1912) adlı hatıratlarına odaklanarak ele alıyoruz. Robert Kolej’in Osmanlı Türk toplumunun zihniyet dünyasına etkilerini tartıştığımız bu çalışmada, misyonerlik etki alanlarının ve kapasitesinin, Protestan değerlerin pragmatist düşünce sistemi ile entegre edildiğinde, genişlediğini ve arttığını savunuyoruz. Robert Kolej, Protestan misyonerler içinde de büyük bir dönüşümün başlangıcı olmuştur. Öyle ki, Protestan misyonerliği için dini eğitimden ayrışması olarak pozitif eğitim meselesi, Robert Kolej’in kuruluşundan sonra önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Bu dönüşüm doğrultusunda, kilisede dini eğitimle sınırlı kalmaktansa, günlük hayattaki problemleri tespit edebilen ve çözüm saptayıcı pratik bilgi üretebilen reform taraftarı (seküler) bireylerin yetiştirildiği modern eğitim kurumları, pragmatist ilkeler doğrultusunda faaliyet sürdürmeleri koşuluyla, Osmanlı toplumunun daha önce nüfuz edilemeyen kurumlarına nüfuz etme şansı kazanmıştır.

Cyrus Hamlin, henüz 1800’lü yıllarda, salt Protestanlık dinini anlatmaktansa, tüm dinleri ve kültürleri Protestan ahlâkı ile yeniden değerlendirmenin, yeni dünya sistemindeki rolünü fark edebilen bir entelektüeldir. American Board, Hamlin Protestanlığı sekülerleştirmek istediğini düşünmekte ve bu nedenle birçok açıdan görüş ayrılığı içine girmektedir. Oysa toplumu tümüyle Protestan ahlâkı ile yeniden değerlendirmek ve dönüşen toplumlarda modern eğitimin rolünü keşfedebilmek, American Board örgütü için de işe yarar bir hamle olmuştur. Hamlin ve Robert Kolej örneği göstermektedir ki, Protestan ahlâkı içinde hayata hazırlanan ve üretebilen yaratıcı bir sınıf oluşturabilmek, uzun vadede o toplumu yeniden inşa etmek de demektir. Hamlin’in katkıları bu açıdan değerlendirildiğinde, Max Weber’in *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu* (1905 [1999]) adlı eserinde ortaya koyduğu argümanı uygulamada gösterebilen öncü bir girişimci olduğu dahi ileri sürülebilir. Türkçe’de Weber’in bu ve diğer çalışmalarına olan ilgi, özellikle Sabri Ülgener’in *İktisadi İnhitât Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri* (1951) ve *Zihniyet, Aydınlar ve İzm’ler* (1983) gibi çalışmalarını takip eden yazarlar tarafından, “Osmanlı’da ve Türkiye’de neden kapitalizm tam anlamıyla yerleşmemiştir?” ve “Türk-İslam toplumunun zihniyeti neden Avrupa toplumlarının zihniyetlerinden farklıdır?” sorularına cevap bulabilmek gayesiyle ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Biz, bu soruların, Weber’in katkısını kavrayamamaktan ortaya çıktığını savunuyoruz. Bize göre, Türkiye’de kapitalizm, *Kuzey Avrupa toplumlarına* göre geç de olsa, gerçek anlamda yerleşmiştir ve Türkiye’nin kapitalistleşmesinin ardında, aynen Weber’in 16. yüzyıl sonrası Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika toplumları için göstermeye çalıştığı gibi, Anadolu’ya özgü bir Protestan ahlâkını izlerini sürmek mümkündür. Osmanlı’da Protestan kültür, eğitim kurumları yoluyla yayılmış ve toplumu yaklaşık iki asırlık bir süreç içerisinde radikal bir şekilde dönüştürmüştür. Bu süreçte Robert Kolej öncü bir rol oynamıştır. Öyle ki, din ve ırk ayırmadan herkesi çağıran ve modern Türk

insanını yaratma gayesi içinde bir eğitim kurumu olarak Robert Kolej, Protestan dinini yaymaya çalışmak yerine Protestan ahlâkı ile yetişmiş bir Türk cemiyeti oluşturmayı hedeflemiştir. Çevre ülkelerin modernleşme dönemlerinde ortaya çıkan pratik ve sinai eğitim veren kurum eksikliği, Protestan misyonerler tarafından kaçırılmayacak bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Robert Kolej ve devamında Anadolu, Balkanlar ve Orta Doğu'da açılan diğer eğitim kurumları, Osmanlı coğrafyasını Protestan ahlâkının Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika'dan sonraki uğrağı durumuna getirmiştir.

Pragmatizmden Neyi Anlamak Gerekir?

Başka bir çalışmamızda da ileri sürdüğümüz gibi (Kaya ve Yalçıntaş 2019), dini inançlar üzerindeki etkisi açısından baktığımızda, American Board'un Protestanlık dinini Anadolu'da kalıcı bir şekilde yayabildiğini söylemek mümkün değildir. Ancak, American Board'un faaliyetleri ile 1820'lerde başlayan bu süreç, bu coğrafyalardaki nüfusun tümünden Protestanlaştırılması sonucunu doğurmamış olsa bile, gündelik hayattan ekonomiye, bilim pratiklerinden anayasal sistemlere kadar hemen hemen her kurumu Amerikan pragmatizminin ilkeleri doğrultusunda yeniden şekillendirmiştir. 19. yüzyılın başlarından bugüne Anadolu, Ortadoğu ve Balkanlar'da devam eden bu süreç, aynı zamanda, ABD kaynaklı bir felsefi akım olan pragmatizmin toplumsal ve kültürel hayata nüfuz etmesi sürecidir.

Pragmatizm ilk defa 1898 yılında William James'in Berkley'de bulunan Kaliforniya Üniversitesi'nde yaptığı "Philosophical Conceptions and Practical Results" başlıklı konuşmasında bir kavram olarak tanımlanmıştır (James 1898). Bu konuşmasında James, birçok yazar gibi, ABD kaynaklı bu felsefe hareketinin kurucusu olarak Charles Sanders Peirce'ü işaret eder. (Ayrıca bkz. James 2000.) John Dewey de pragmatist felsefenin bilinen diğer önemli kaynak yazarlarından biridir (Dewey 1920). Charles Darwin'in evrim kuramı (James 1883 [2007]; Dewey 1910; McGranah 2017) ve Thorstein Veblen'in modern toplumlara ilişkin tespitlerinin güncel versiyonları da (Khalil 2004) pragmatist düşüncenin bugünün dünyasına uygulanmasını mümkün hale getirmiştir. (Ayrıca bkz.: Borradori 1994; Baert 2005.)

Bu çalışmada pragmatizmi pratik felsefenin bir parçası olarak düşünüyoruz. Pratik felsefe günlük hayatımızın dayattığı sorunları iş ahlâkı, değerler ve erdem yoluyla çözmek demektir. Örneğin bir fabrikada yönetici ya da işçi olduğunuzu düşünün. Bir yönetici olarak idarenizdeki işçilere yönelik tavrınız, diğer yöneticilere olan tutumunuz ve uymanız gereken hukuk kuralları ve yönetmelikler karşısında ne şekilde hareket ettiğiniz iş ahlâkınız ve kurum değerleri neticesinde şekillenir. Bir fabrikada işçi olmanız yine iş ahlâkı ve kurum değerleri ile davranmanızı gerektirir çünkü diğer işçilerle dayanışmak ve sorumluluğunuzda olan işi en iyi şekilde yapmak iş ahlâkının alanındadır. Yine örneğin estetik gibi soyut bir konu bile pratik felsefenin bir alt dalı olarak düşünülebilir. Alışveriş yaparken – diyelim bir kıyafet seçerken –, estetik bir derinliğin (örneğin, toplumsal normlar) içinden bir seçim yaparız. Bütçemiz ve toplumun, tarihin o anındaki etik değerleri

her kıyafeti aynı anda satın almamızı engeller.

Pragmatizm, en kapsamlı haliyle, bir eylem kuramıdır. Pragmatist bir birey ve pragmatist bir toplum, içinde bulunduğu koşullar altında o an için kendisine ya da kendilerine göre en ideal pozisyonu alarak koşulların dayattığı sorunları çözmek amacını taşır. Bunu yaparken bireyler ve toplumlar doğal yollarla sahip olduğu ya da öğrenme süreçleri sonucu edindiği beceri ve vasıfları gerektiğinde *sorgulamayı*, *taviz vermeyi* ve yeni beceri ve vasıflar *geliştirmeyi* göze alır.

Bireyin “doğal yollarla sahip olduğu beceri ve vasıflar” derken iletişim, çevreye uyum, öğrenme, yaratıcılık ve tasarım, özgüven, hesap yapabilme, empati ve dürüstlük gibi beceri ve vasıfları kastediyoruz. Elbette birçok beceri ve vasıf öğrenme yoluyla elde edilir. Ve hatta bireylerin doğuştan sahip olduğu başka birçok beceri ve vasıf ancak eğitim yoluyla geliştirilebilir. Bu durumlarda “doğal olan” (*nature* yoluyla) ve “doğal olmayan” (*nurture* yoluyla) arasındaki ayrım ve farklar ortadan kalkabilir ya da önemsiz hale gelebilir. Yine de şu ayrımın altını çizelim: Öyle bazı beceri ve vasıflar vardır ki; bireyler ve toplumlar ne kadar çabalarsa çabalsın öğretilemez ve geliştirilemez. Örneğin bir kişinin müziğe, resim yapmaya ya da matematiğe dönük becerisi yoksa o kişi ne kadar eğitim alırsa alsın bu alanlarda başarı elde edemez. Pragmatist tutum açısından önemli olan, bireyin sürekli olarak değişen çevre koşulları karşısında sahip olduğu beceri ve vasıflarıyla ilgili *sorgulamaya*, *taviz vermeye* ve *gelişmeye* aynı anda açık olmasıdır. En ideal şartlar altında bireylerin ve toplumların doğal yollarla sahip olduğu beceri ve vasıfları doğal olmayan yollarla geliştirebilme imkânını yaratabilmelidir. Unutulmamalıdır ki; bireyler ve toplumlar bu üç özelliğe her zaman açık değildir. Pragmatizmin önemi de zaten *nature* ve *nurture* arasındaki farka değil sorgulamaya, tavize ve gelişmeye açık olmaya yaptığı vurgudur.

Pragmatist bir birey her fırsatı çözüm için potansiyel bir araç olarak değerlendirir. Bireyin amacı eyleme geçmek, sorunlarla yüzleşmek, sorumluluk almak, diğer bireylerden ve toplumsal kurumlardan destek alarak (ve onlara destek vererek) içinde bulunulan koşulları iyileştirmek için çabalamaktır. Sorunları çözmek, kendisi ve çevresi için daha iyi koşullar yaratmak, o bireyin daha az sayıda sorunla karşı karşıya kalacağı anlamına gelmez. Bireyin çevreyle mücadelesi ve çevrenin ona müdahalesi sürekli. Öyle ki, evrimleşen bir doğada ve toplumda sorunlar ve çözümler sürekli olarak çeşitlenme ve karmaşıklaşma eğilimi içerisindedir. Süreç içerisinde yeni sorunlarla baş edebilmek için daha karmaşık çözümler bulmak gerekir. Bu da yeni ve daha karmaşık sorunlara yol açabilir.

Pragmatist bir eylem kuramı ya da pragmatist bir eylemci için hedefler kendini sürekli olarak günceller. Buna göre esas olan pratik amaçların belirlediği süreçlerdir. Çözümüne yönelik işleyen süreçler her zaman belirli bir sona ulaşmaz. Ayrıca pragmatistler için her koşulda istenilen sonuçları veren hazır reçeteler üretmek (yani *ex ante* tutumlar takınmak) mümkün değildir. Yani pragmatist bir bakış açısıyla yaratılan birçok çözüm değişen koşullar karşısında her zaman başarıya ulaşmaz. Süreçler, her sürecin bir diğer sürece yol açması anlamında, devamlıdır. Her yeni süreç çeşitlenen koşullar anlamına gelir. Başarılar ise kesintili, yani süreksizdir.

Pragmatizm, materyali fikirler olan bir dünyanın nasıl işlediğini açıklar. Çevremizdeki koşulları oluşturan materyal her zaman maddi olmayabilir. Fikirler yani maneviyat da gerçekliği algılama biçimimizi şekillendirir. Örneğin, bir felsefe bölümünde mantık üzerine bir tartışma yapılıyor ve siz de bu tartışmaya katılıyorsunuz. Ya da bir bilgisayar programı yazıyorsunuz. Aynı şekilde, bir klasik müzik bestesi ya da bir roman üzerinde çalışıyor olduğunuzu düşünün. Bu durumlarda, yazar için madde – çoğunlukla – bilgidir, yani maddi değildir. Bireylerin temas ettiği materyalin bilgi olması, etrafımızdaki gerçekliğin buharlaşıp yok olduğu anlamına gelmez. Tam tersine, bilgi buharlaşan birçok şeyin materyal haline geldiği inançlardan oluşur. Bireyler ve toplumlar maddi olan materyale göre olduğu kadar maddi olmayan (ispatlanmış) inançlara göre de karar verir ve davranır.

Bir pragmatist için araçlar ve amaçlar arasında olduğu düşünülen yarış bir yanılsamadır. Önemli olan, amaçların en sarıh şekilde tanımlanması ve bulunan çözümlerin amaca yönelik olmasıdır. Kuramsal olarak tutarlı olduğu ne kadar kanıtlanmış olursa olsun, amacı gerçekleştirmekten uzak çözümlerin kazanma şansı çok düşüktür. Nasıl ki ıssız bir coğrafyanın diğerleriyle hiçbir toplumsal bağı olmayan uzak bir köşesinde sanat tarihinin gelmiş geçmiş en mükemmel eserini ortaya koyduğunu iddia eden ressamın eserleri sanat piyasasında yerini bulmadıkça değersizse, hiçbir toplumsal bağlama daha doğrusu belirli bir amaca yönelik olmadan uydurulan çözümler de aynı ölçüde değersizdir. “Çözümler”in değeri, yol açtığı faydayla ölçülebilir. Değerli bilgi faydalı bilgidir; aynı zamanda, fayda yaratmayan bilgi, pragmatizm açısından, doğru olmayan değildir.

Biz bu çalışmada, pragmatizmin sadece ABD ve Osmanlı'nın 19. yüzyıldaki tanışıklığının ismi değil, aynı zamanda, bugünün Türkiye'sinin belirleyici toplum felsefesinin ismi olduğunu ileri sürüyoruz. Kaldı ki, Osmanlı İmparatorluğu, Protestanlık ideolojisi ile ilk defa American Board okulları sayesinde tanışmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ve Protestanlık ilişkilerinin tarihi 16. yüzyıla dayanır (Burton 2005). Bu okulların öncesinde İngiliz etkisi göz ardı edilemeyecek şekilde belirgindir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, Almanya ve İsviçre hukukuna ilgiyi, Türkiye modernleşmesinin Protestan bir coğrafya hale getirilmesindeki farklı momentleri olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatini taşıyoruz.

Başka bir ifadeyle, ABD ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişki *historicist* bir sömüren-sömürülen ilişkisi olarak ele alınmamalıdır. ABD ve Osmanlı coğrafyasındaki toplumların ilişkisi 200 yıla varan etkileşimde niyet edilen sonuçların ötesinde birçok kalıcı sonuçlara da yol açmıştır. Protestan ahlâkının Türkiye'de yayılması, bu sonuçlar arasında en belirgin olanıdır.

Cyrus Hamlin ve American Board

Cyrus Hamlin, 5 Ocak 1811'de Maine'de dünyaya gelir. 16 yaşına kadar aile çiftliklerinde, kardeşleri ve annesi ile beraber yaşar. İlk eğitimini bölge okulunda görür. Fakat eğitimi okul ile sınırlı kalmaz. Anılarında, evdeki tartışma ortamının pek çok okuldan daha yararlı olduğunun altını çizer (Hamlin, 1912, s.41). 16 yaşını doldurduğunda Portland'a

gider ve bir kuyumcu dükkânında çırak olarak işe başlar. Bir yandan el becerilerini geliştirip ustalaşırken bir yandan da kilise ile tanışır. 2 senelik çıraklık hayatından sonra eğitimini tamamlamak için önce Bridgton Academy'e, daha sonra ise Bowdoin College'a devam eder. Bowdoin'de, bir buharlı makine prototipi tasarlar. Tüm bu okullardan sonra Bangor Theological Seminary'e kaydolmuş ve 1837 yılında bu okulda öğrenim görüyorken, American Board'a katılır (Hamlin 1903, s.5-30).

American Board, 1810 yılında faaliyete geçmiş bir Protestan misyonerlik örgütüdür. Örgütü kendisini yurt dışına dini amaçlarla ve yardım amacıyla görevliler yollayan Protestan bir örgüt olarak tanımlamaktadır (Salt Araştırma, 2020). Merkezi ABD'de olan American Board'un çalışma alanları dünyanın farklı bölgelerine dağılmıştır. American Board, gittikleri topraklarda, bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda çalışmalar yapmış ve Protestan dininin yayılmasının ötesine geçmiştir. Örneğin, Batı, Merkez ve Doğu misyonun birçok merkezinde okulların yanı sıra Antep, Merzifon, Kayseri, Sivas, Harput, Van, Mardin ve Erzurum gibi kentlerde hastane, dispanser ve hemşire okulları gibi kurumlar oluşturularak çalışmalar sürdürülmüştür (Taşkın, 2017, s.149-176). Yapılan çalışmalar American Board'un sadece Protestan dinini değil, Protestan ahlâkını da gittikleri yerlere götürmeyi başaramış olduğunu gösteriyor (Kaya ve Yalçıntaş 2019). Bu süreç sonunda, American Board'un Protestan ahlâkını yayma politikası, örgütün misyonerlik çalışmalarının önüne geçirmiştir. Eğitim, sağlık gibi alanlarda faaliyet gösteren American Board, gittikleri bölgelerdeki eksikleri tespit edip bu doğrultuda politikalar izlemiştir.

Hamlin Afrika'da görev yapmak istemesine rağmen, American Board onu 1839'da İstanbul'a yollar. Hamlin görev yerini öğrenir öğrenmez tüm dikkatini Osmanlı İmparatorluğu'na verir. American Board Hamlin'den İstanbul'da çalışmaları sırasında eğitim alanına odaklanmasını ister. American Board'un kastettiği eğitim, kuruluş aşamasında sadece dini eğitimi kapsamaktadır. Fakat bu, ilerleyen süreçte Hamlin için yeterli olmayacaktır. O yıllarda, eğitim konusu Doğu görevlerinde çok önemsenmemektedir. American Board, bu görevlendirme vasıtasıyla Hamlin'den, eğitim alanında bir atılım beklediğini de beyan etmektedir (Hamlin 1912, s.28).

Hamlin, Henüz Osmanlı'ya ayak basmadan, bölge hakkında pek çok bilgiye de ulaşır. Yüzyıllardır aynı kaldığını düşünülen Doğu'da kıpırdanmalar başladığını gözlemler. Ayrıca, Hamlin, Osmanlı İmparatorluğu'nu inceler ve Osmanlı'nın bir duraklama devri yaşadığı kanaatine varır. Hâlihazırda İstanbul'da çalışmalar yapan American Board yetkilileri ile olan yazışmalarında, Doğu'daki hareketlilikten bahsetmektedir (Hamlin, 1912, s.48).

Cyrus Hamlin ve İstanbul

Hamlin 3 Aralık 1838'de Boston'dan bir gemi ile İzmir'e doğru yola çıkar. 45 günün sonunda önce İzmir'e, ardından da asıl görev yeri olan İstanbul'a gelir. Hamlin İstanbul'a geldikten bir süre sonra, 1 Temmuz 1839'da Sultan II. Mahmud ölür. Yerine oğlu, Abdülmecid tahta çıkar. Henüz 16 yaşında, genç bir padişah'tır. Fakat tahta geçişinden kısa süre sonra Gülhane Parkı'nda ilan edilmesini emredeceği Gülhane Hattı Şerifi, bildiğimiz

ismiyle Tanzimat Fermanı, Osmanlı İmparatorluğu için birçok gelişmeye de ön ayak olacaktır. Ferman, imparatorluğun tamamında uygulamaya konulmuştur. Hamlin'e göre fermanın asıl değerini görmek için devlete değil, insanlara bakmak gereklidir (Hamlin, 1912 s.60). Tanzimat Fermanı, Doğu'da bir aydınlanmayı da doğurmaktadır. Örneğin, Zimmiler, ilk defa Müslümanlara eşit sayılmaktadır. Kanunlar önünde herkesin eşit sayılması ve Zimmiler'in haklarının tanımlanması, Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni bir düşünce ortamının da oluşmasını sağlamıştır. Hamlin, bu fermanı "uyuklayan Doğu, sonunda uyandı" (Hamlin, 1878) şeklinde anlatmaktadır.

Gerçekten, Hamlin'in söylediği gibi de olur. Fermanın hemen ardından tıp ve denizcilik okulu açılır. Devlet, kurduğu okullara yabancı öğretmenler atar. Eğitime önem verilmeye başlanır. Ayrıca devlet, fabrikalar kurmayı da planlamaktadır. Bu planı yürütmesi için İngiliz mühendis Bay Hague uygun görülmüştür. Amiri olarak da İmparatorluk Barut İşleri Başkanı Bogos Ağa görevlendirir. Fakat bu plan nihayete erdirilmez. Sebebi, işçilerin hiçbir departmanın başına gelebilecek kadar eğitilmiş olmamasıdır. Halk, mekanik işlerde yenidir. İmparatorluk'ta bu konuda eğitim yok denecek kadar azdır. Bu plan için çok para harcanmıştır fakat başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Hamlin mühendisliğin gelişiminin önündeki engelin, Müslüman halkın icatları ve mekanik gelişmeleri şeytan işi olarak atfetmesi olduğunu düşünmektedir (Hamlin, 1878 s.49).

Osmanlı İmparatorluğu, çağı yakalamayı amaçlamaktadır fakat İngiltere ile yarışacak fabrikalar açmak isterken, ülkede bu fabrikaları işletebilecek beşeri sermayenin olmadığını görmüştür. Bu kişileri yetiştirecek okullar da yeterli değildir. Osmanlı, bir diğer darbeyi ise serbest ticaret antlaşmaları ile alır. 16 Ağustos 1838'de İngiltere ile imzalanan serbest ticaret anlaşması ile Osmanlı, sanayi devrimini gerçekleştiren ülkeler için açık pazar konumuna gelmiştir. Bu durum, ülke içindeki imalatı baltalamaktadır. Üsküdar'da beş bin dokuma tezgâhı kapanmıştır (Hamlin, 1878 s.50). Osmanlı İmparatorluğu, böylece var olan üretim araçlarını da yok etmeye başlamıştır.

Bebek İlahiyat Okulu

İmparatorluk ekonomik bir çöküş yaşarken, Hamlin İstanbul'un Bebek semtinde bir okul açma niyetindedir. Deniz kenarında güzel bir yere sahiptir. Okul, 4 Kasım 1840'da Bebek İlahiyat Okulu (Bebek Seminary) ismi ile açılır. Sadece 2 öğrencisi vardır. Okul, büyük bir titizlikle açılmıştır. Hamlin, önemli gördüğü kitapları Ermenice harflerle Türkçe ve Ermenice'ye çevirip okutmuştur. Çevirdiği kitaplar sadece İncil ve dini kitaplar ile sınırlı değildir. Felsefe kitaplarından aritmetiğe kadar birçok alanda kitap çevirmiştir. Çevirdiği aritmetik kitabı, Maarif Nazırı Ahmet Vefik Paşa tarafından keşfedilip maarif müdürlüklerine okunmak üzere gönderilmiştir (Hamlin, 1912 s.255).

Bebek İlahiyat Okulu pek çok kişinin dikkatini çeker. Yüksek mevkilerdeki Türklerden, Ermeni Piskoposları'na kadar pek çok ziyaretçi, Bebek'teki bu okulu ziyarete gelmiştir. Okul her yönüyle, geleneksel okullardan da misyoner okullarından da farklıdır. Hamlin'in eğitim anlayışı hem Türkler tarafından hem de kendisini görevlendiren misyonerlik örgütü

American Board tarafından alışılmışın dışında görülmektedir. Hamlin, okuldaki dini eğitimin yanında, öğrencileri hayata hazırlamaya ve onlara teknik beceriler kazandırmaya yönelik girişimlerde bulunmaktadır. American Board, Osmanlı'da deneyimlenen bu pragmatik eğitimden hoşlanmaz. Hamlin'i, fani dünyaya fazla yönelmiş olmakla suçlar. Hamlin ise eğitim konusunda American Board'dan farklı düşünmektedir. Hamlin'e göre eğitimin amacı gençlerin akıllarını kullanabilmelerini sağlayarak, insanlığın yararına işler yapmalarına yardımcı olmaktır. Uygulamaya geçildiğinde işe yaramayacak soyut teorilerle boğulmaktansa, insanlığın çıkarları ile paralel bir eğitimi önerir. Hamlin, sonuca önem vermeyen bilim anlayışı yerine, pragmatik eğitim anlayışı doğrultusunda sonucu öne çıkaran bir eğitimi daha yararlı ve etkin bulmaktadır (Hamlin, 1885, s. 2-3).

Hamlin, kendi düşünceleri doğrultusunda Bebek İlahiyat Okulu'nda eğitim vermeye devam eder. Okulu bir üretim alanına dönüştürmüştür. Okul içerisinde laboratuvar ve atölyeler açmıştır. Hatta bir değirmen ve bir teleskop bile sipariş etmiştir. Bebek İlahiyat Okulu, Protestan dinini anlatmanın ve din eğitimi vermenin çok daha ötesine geçmiştir. Adeta çok yönlü bir bilim merkezi olmuştur. Öğrenciler atölyelerde şevkle çalışırlar. Bu atölyelerde üretilenler işe yarar şeylerdir ve ihtiyaç sahiplerine verilmektedir (Hamlin, 1878, s. 260-265).

Hamlin, çalışmalarına durmaksızın devam eder. 2 öğrenci ile açılan okul 40 öğrenciye ulaşır (Kocabaşoğlu, 2013, s.92) Okulun ünü, Osmanlı sınırlarını çoktan aşmıştır. Daha önce Protestan misyonerler tarafından hiç tartışılmamış bir mesele böylece gündeme gelmiş olur: Eğitim meselesi. American Board örgütü, Cyrus Hamlin'in eğitim anlayışını doğru bulmamaktadır. Seküler eğitimi daha önce hiç mesele edinmemişlerdir çünkü onlara göre, böyle bir eğitimin verilmesine gerek dahi yoktur. Hamlin'in atölye tarzı eğitim sistemi, American Board'un nazarında Protestan dinini yayma misyonunun dışında kalmaktadır. Hamlin'in sunduğu eğitim, pragmatik bir eğitimidir. Pragmatizm, işe yarar olanın iyi olması üzerine gelişen bir fikirdir. Yani, geleceği aydınlatmanın yolu, bugünün güzel bir tahlilinde ve geçmişe takılmayarak ilerlemektir. Eğitimin ise, gençleri hayata hazırlama gayesi ile yapılması gereklidir. 1859-1952 yılları arasında yaşamış Amerikan eğitim bilimci ve filozof John Dewey, yıllar sonra, Cyrus Hamlin'in ilk örneklerini verdiği deneyerek öğrenme, tecrübeye dayalı eğitim sistemi üzerine çalışmalar yapacak ve gelişim, pragmatik eğitim ile sağlanır diyecektir. Okul, hak ettiği yeri alacak ve toplumu dönüştürmedeki merkezi rolü ilk defa Dewey'nin *Tecrübe ve Eğitim* (1966) kitabında kaleme alınacaktır. Hamlin, bunu Dewey'den çok daha önce, İstanbul'da denemiştir. Bu zamana kadar, Protestanlar arasında eğitim ile ilgili bir görüş ayrılığı hiç olmamıştır. Çünkü eğitim meselesi onlar için çok yeni bir meseledir. Misyonerler, Hamlin'in eğitim sistemini eleştiriyor, onu "misyonerliği sekülerleştirmek" ile suçluyor fakat bir yandan da eğitim sistemi üzerine tartışmalar yürütüyorlardı.

Bu tartışmaların sonucunda 3 farklı görüş ortaya çıkmıştır. İlk görüş, yerel dil ile ilgilidir. American Board, yabancı ülkelerde İngilizce eğitim verilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Hamlin bu görüşe, Hristiyan düşünce sisteminin ve felsefesinin çok geliştiği ve İncil'i öğretmeninin yanında, bu düşünce sisteminin de aktarılması gerektiği

gerekeçesiyle karşı çıkar. Bu aktarımın şartı ise İngilizce eğitimidir. Hamlin'e göre eğitimin yerel dil ile sınırlı kalması, o coğrafyanın gençlerinin de dünyadan uzak kalmalarıyla sonuçlanacaktır. İkinci görüş ise misyonerlerin eğitim verip vermemesi gerektiğiyle ilgilidir. Protestan misyonerlerin gittikleri yerlerde, sadece İncil'i anlatmaları ve eğitim işlerine karışmamaları gerektiği söylenmektedir.

İlk iki görüş, American Board tarafından farklı misyon alanlarında denenmiştir. Örneğin, Hindistan'da ikinci görüş uygulanarak eğitim verilmiş ve sadece İncil vaaz edilmiştir. Hamlin, bu bölgedeki insanları kast ederek "cehalet içinde büyüyorlar" demektedir (Hamlin, 1878, s.261). Hamlin'e göre, bu deneyimin sonu hüsrana ile bitmiştir. Tecrübe ile öğrenildiği üzere bir eğitim sistemi kurmak şarttır. Bu sefer de Amherst College'in müdürü Julius Hawley Seelye sadece din değiştirenlerin eğitilmesi gerektiğini söyler (Hamlin, 1878, s.254). Bu görüş, Osmanlı'da da uygulanmıştır. Atölye tarzı eğitim veren, çağının ötesindeki Bebek İlahiyat Okulu, sadece dini eğitim veren bir okula dönüştürülmüştür. Eğitim dili, halkın yerel dili haline almıştır. Son olarak ise kadın öğrenciler okuldan tasfiye edilmiştir.

Üçüncü ve son görüş ise, Hamlin'in görüşüdür. Bu görüşe göre, misyon bölgelerinde mümkün olan en iyi eğitim verilmelidir. Ayrıca Hamlin, bu eğitimin kız öğrencilere de verilmesi gerektiğini düşünür. Eğitim dili ise İngilizce olmalıdır. Başka bir ifadeyle, Hamlin, American Board sisteminin hatalı olduğunu düşünmektedir. Daha da kötüsü, bu sistemin uzun vadede yıkıcı sonuçları olacağına inanmaktadır. Uzun yıllar çalıştığı American Board'un, çağı iyi tahlil edemediğini düşünmektedir. American Board, dünyanın içinde olduğu dönüşümü fark edememiştir. O güne kadar misyonerler için eğitim, kilisede verilen dini eğitimin ötesine geçememiştir. Hamlin ise kilisede eğitim yerine, kiliseyi okula taşımanın daha yararlı olacağı düşüncesi ile eğitime daha çok yönelmektedir. Protestan misyonerler için önemsiz bir konu olan eğitim, bir dönüm noktası haline gelecektir. Hamlin, bunu American Board'dan yaklaşık 10 yıl önce fark etmiştir. Oluşturmaya çalıştığı eğitim sistemi ne misyonerliği sekülerleştirmekte ne de endişe edildiği gibi öğrencileri dünyevi işlerle boğmaktadır. Pragmatik ve seküler eğitim ile Protestan ahlakının içkinliği neredeyse kimse tarafından anlaşılamamaktadır. 19. yüzyılda Osmanlı, yapısal bir değişimin eşiğindedir. Osmanlı, acı deneyimler ile "eğitilmiş insan" eksikliğinin önemini fark etmiştir. Hamlin de bu dönüşümü görmektedir. Eğitim ihtiyacı herkes için söz konusudur. Yalnız dini eğitim değil, sınıai eğitimin önemi de Osmanlı'da anlaşılmaktadır ve bu Hamlin için kaçırılmayacak kadar büyük bir fırsattır. O, böyle bir dönemde, sadece din değiştirenlere eğitim vermek, yerel dilde eğitim vermek ya da hiç eğitim vermemek tartışmalarını anlamlı bulmamaktadır; çağın gereksinimlerini karşılayacak, üretebilen, modern insanı yaratacak ve gençleri hayata hazırlayacak bir okulun eksikliğini görebilmektedir. Doğu toplumunun uyanışını hissedebilmiştir. Daha önce kimsenin olacağına inanmadığı ırk, dil ve din ayrımı olmayan bir okul tasarlamaktadır. Bu, o günün şartlarında, hem Osmanlı hem American Board için imkânsızdır. Çünkü ırk ve din ayrımı çok güçlüdür. Hiçbir kurumun ırkları veya dinleri birleştirecek bir gücü olabileceği, kimse tarafından düşünülmemiştir. Fakat Tanzimat'la beraber yükselmekte olan bir düşünce

sistemi vardır. Hamlin, ABD'deki iyi okullar gibi bir okulun, İstanbul'da açılması gerektiğini savunmaktadır. Bu okul, bir Hristiyan koleji olacak fakat her din ve ırktan öğrenciyi de çağırarak, sadece Hristiyanlarla sınırlı olmayacaktır. Bu okulda İngilizce eğitim verilecektir. Seküler bir düşünce sistemi üzerinde, bir entelektüel birikim oluşturulacaktır. Öğrencilerin deneyimleyerek öğrenecekleri pragmatizm temelli bu kurum, öğrencilerini hayata hazırlayacaktır. Sınai ve mesleki eğitim verilecektir. Son olarak, bu kurumda din eğitimi de verilecektir. Böylece sadece başka ülkelere gidip Protestanlık'ı anlatmanın ötesinde, gittikleri her coğrafyada Protestan ahlâkı da aktarılmış olacaktır. American Board, henüz pragmatizm ve Protestan ahlâkının iç içeliğini görememektedir. Böyle bir kurumun önemiyetini anlayamamışlardır. Hamlin ise, pozitif eğitimin tasfiye edildiği Bebek İlahiyat Okulu'ndaki misyonerlik görevine daha fazla devam edemez. İnanmadığı ve sonuçlarının yararlı olmadığını düşündüğü bu sistem ile çalışamaz duruma gelmiştir. 1860 senesinin Mayıs ayında, 22 yıl çalıştığı American Board ile bağlarını koparır. Bunun ardından Bebek İlahiyat Okulu, eğitim ayağını tasfiye edip 1865 yılında Merzifon'a taşınır. (Alan,2008) Bu sırada Hamlin, hep hayalini kurduğu kolej için İstanbul'da çalışmaya başlar. American Board'dan ayrılıp inanç ayrımı yapmaksızın çalışacak olmasını, anılarında "kendimi hiç bu kadar misyoner hissetmemiştim" diyerek yazar (Hamlin, 1878, s.263).

İstanbul'da Bir Amerikan Koleji

Yeni kolejin kuruluş çalışmaları imkânsızlıklar içinde başlar. Maddi yetersizliklerin yanında bir de Osmanlı İmparatorluğu'ndan kolejin inşası için izin çıkmamaktadır. Bir miktar para, Amerikalı yatırımcı Christopher Rheinlander Robert tarafından karşılanır. Fakat bu para, yeni bir bina inşa etmeye yetmemektedir. Bebek İlahiyat Okulu'nun taşınmasıyla boşa çıkan binayı kiralamaktan başka çareleri yoktur. Fakat Hamlin, yeni bir bina inşaatına izin çıkması için çabalamayı da bırakmamaktadır. Osmanlı, Hamlin'in Bebek İlahiyat Okulu'nun eski binasında eğitim vermesine izni vermiştir. Mevcut bina onarılmış, boyanmış ve laboratuvar malzemeleri getirilmiştir. Gerekli malzemeler yavaş yavaş tedarik edilmektedir. Bu noktaya kadar tüm masraflar Christopher Rheinlander Robert tarafından karşılanmaktadır. Eğitime geçilmeden önce, programın yayınlanması için okula bir isim düşünülmesi gerekmektedir. Hamlin tarafından American College ve The College of the Bosphorus isimleri önerildiyse de bu öneriler yönetim kurulunun diğer üyeleri tarafından kabul edilmez. Son olarak Hamlin, kolejin maddi desteğini sağlayan ve hiçbir masraftan kaçınmayan Christopher Rheinlander Robert'in ismini, Kolej'e vermek istediğini dile getirir. Bu fikir herkes tarafından beğenilir. Böylece, yeni kurumun adı "Robert Kolej" olarak ilan edilir (Hamlin, 1878, s.267).

Kolej, 4 öğrenci ile eğitim vermeye başlamıştır. Kolej'in, ilk iki yılının sonunda öğrenci sayısı artar ve okula talep giderek büyür. Hamlin, talep artışı bu şekilde devam ederse, Bebek İlahiyat Okulu'nun eski binasına sığamayacaklarını düşünmektedir. Kolej fikrinin ortaya çıktığı andan beri almak istedikleri, Boğaz kenarındaki arazi ile tekrar ilgilenmeye başlarlar. Arazinin satın alınabilmesi ve üzerinde inşaat yapılabilmesi için

izinlerin alınabilmesi 7 yıl sürmüştür. Kolej, öğrenci kapasitesini doldurduğu için, mevcut binasındaki son 2 yılında 70'e yakın öğrenciyi geri çevirmek zorunda kalmıştır (Hamlin, 1878, s.270). Müracaatlar artmaya devam eder. Hiç kimsenin olacağına inanmadığı bir şey olmuştur. Irk, dil ve din ayrımı yapılmadan herkesin müracaat edebildiği, ABD'deki gözde kolejler düzeyinde iyi bir eğitim veren Robert Kolej'e talep son derece fazladır. American Board örgütünün başarılı olacağına inanmadığı okul, Osmanlı'daki gençlere Protestanlık dini yerine hem pragmatist bir eğitim vermekte hem de Protestan ahlâkını aşılamaktadır.

Hamlin'in beklediği müjde, 7 senelik bir çekişme sonunda gelir. Hamlin'e, okul inşasına istediği zaman başlayabileceği, ona engel olunmayacağı haberi iletilmiştir. Bu, beklenmeyen bir haberdur. Artık Christopher Rheinlander Robert ile daha önceden ilgilendikleri Boğaz kenarındaki araziye satın alabilecek ve üzerine okullarını inşa edebileceklerdir. Hatta bu konuda güvence sağlamak amacıyla, Hamlin'e bir de İmparatorluk İradesi verilmiştir. İrade-i Seniyye olarak da bilinen bu mülkiyet imtiyazı, İmparatorluk sınırları içinde verilebilecek en önemli imtiyazlardan biridir.

4 Temmuz 1869'da binanın ilk taşı konulur. İnşaatında, Hamlin bizzat çalışır. 15 Mayıs 1871'de ise Kolej, öğrencilerini ağırlamaya hazırdır. Ancak resmi açılış için, dönemin ABD Dışişleri Bakanı William Seward'ın gelişi beklenmiştir. Seward'ın da gelişiyle birlikte 4 Temmuz 1871'de, Kolej, büyük bir şölen ile resmi açılışını gerçekleştirir (Hamlin, 1878, s.273).

American Board ile Hamlin'in fikir ayrılığından doğan Kolej, Protestan misyonerler için bir uyanışı da beraberinde getirmiştir. Kolej, misyonerlerin daha önce yaptığı çalışmaların ötesinde sonuçlar vermiştir. Her milletten öğrenciyi kabul etme fikri, Protestanlığın etki alanını da fazlasıyla genişletmiştir. Dahası, verilen sınai ve ileri eğitim sayesinde Kolej, Osmanlı tarafından da vazgeçilemez duruma gelmiştir. Hamlin'in yazdıklarına göre Kolej 18 milletten, 12 dilden ve Doğu'nun tüm dinlerinden öğrencileri bir araya getirmiştir (Hamlin, 1878, s.272).

Bu büyük bir başarıdır. Daha önce Osmanlı topraklarında böyle bir kurum görülmemiştir. Hamlin, American Board'dan ayrılmış olsa da hâlâ iyi bir Protestan'dır. Hamlin'e göre, Osmanlı, gerisinde kaldığı bu yeni dünyaya yetişmeye çalışmaktadır. Ülkede modern eğitime ihtiyaç vardır. Doğu'da Amerikan koleji kurma fikri, mevcut durumun en iyi tahlilidir. Hamlin, tam bir pragmatist gibi düşünmektedir. İşe yarar olduğunu düşündüğü fikir uğruna, senelerce birlikte çalıştığı American Board ile yollarını ayırmıştır. Fakat Robert Kolej'in bu büyük başarısı, American Board tarafından da takdir edilmiştir. American Board, eğitimin önemini geç de olsa fark edilmektedir. Örgüt içinde eğitim konusundaki tüm fikir ayrılıklarının karşında, meyve veren bir Robert Kolej örneği vardır. American Board'un üst düzey yetkilileri, daha önce misyonerliği sekülerleştirdiği suçlamalarıyla pratik eğitime son verdikleri Bebek İlahiyat Okulu için bile, Türkiye'de yapılmış döneminin en iyi misyonerlik faaliyeti olduğunu söylemekten çekinmemişlerdir (Kocabaşoğlu, 2013).

Robert Kolej'in en büyük iki etkisinden biri Protestanlar'ı pragmatizm ile barıştırmaktır.

O güne kadar, misyon alanları farklı bölgelere gidip Protestan dinini anlatmak iken, o günden sonra, American Board, daha önce misyoner örgütlerinin yapmadığı bir şey yaparak misyon bölgelerindeki eğitim ve sağlık alanlarındaki eksikleri tahlil edip okullar ve hastaneler açar. Bu pragmatist bakış açısı, onlara diğer misyonerlik örgütlerinin ötesinde bir nüfuz alanı sağlamıştır. Değişen dünya ekonomisi, Amerikan hegemonyasını da beraberinde getirmektedir. Öte yandan geleneksel toplumdan modern topluma geçiş hız kazanmaktadır. Böyle bir atmosferde, Protestan ahlâkını yaymak, Protestanlık dinini yaymaktan daha önemli konuma gelmektedir. İhraç edilenin sadece Protestanlık olması yerine, gidilen bölgelerdeki insanları farklı bir ahlâk anlayışıyla tanıştırmak fikri, artık American Board yetkilileri tarafından da kabul görmektedir. Böylece, ikinci plana atılan eğitim üzerinde tekrar durulmuştur. Hamlin'in İstanbul'da açtığı kolej örnek alınarak Tarsus, Bursa, Harput (Elâzığ) ve Merzifon gibi bölgelerde Amerikan kolejleri açılır (Alan, 2015; Keiser, 2005). Bölgeye gidip dinlerini anlatmak yerine, gittikleri yerlerin eksiklerini gözlemleyip bu doğrultuda çalışmalar yaparlar. Böylece birçok hastane ve okul açılır. Bölgedeki gayrimüslim halk, Amerikan kolejlerini tercih etmektedir. Kolejlerin müfredatında felsefe, sosyoloji, fizik, tarih, geometri gibi pozitif bilimlerin yanında, teolojik eğitim de vardır. Fakat eğitimde yarattıkları fark, modern dünya insanının da oluşması için zemin hazırlanmaktadır. Doğu'nun geleneksel toplumu çözülmetedir.

American Board okulları çok uzun yıllar gayrimüslim halka hizmet verir. Ancak Robert Kolej'den ne kadar etkilendilerse de o denli bir dönüşüme hazır değillerdir. Amerikan kolejlerinin Müslüman halka kapılarını açması, cumhuriyetin ilk yıllarına kadar bekleyecektir. Cumhuriyetin ilk yılları, çağdaş ülkeleri yakalama ve geç kalınmış sanayi devrimini gerçekleştirmeye çalışmakla geçer. Anadolu topraklarında bir burjuva sınıfının kendini var edememesi, geleneksel üretim ilişkilerinin 20. yüzyılın başlarına kadar sürmesini sağlamıştır. Fakat değişen iç ticaret hadleri ve merkez ülkelerin sanayi devrimlerini gerçekleştirmeleri sonucunda bu çabalar, tarımdan ve tüccarlıktan başka bir şeyi tecrübe etmemiş Türk halkı için olumlu sonuçlar vermemektedir. Ülkede bir sanayi devrimi yapılmalı, bir burjuva sınıfı oluşturulmalı ve Türk halkına seküler bilinç aşılanmalıdır. Ancak bu şekilde iktisadi bağımsızlık sağlanabilir. Diğer türlü merkez ülkelerin pazarı olmaktan öteye geçilemeyecektir. Ülkede yatırım yapabilecek sermayedarlar ya da sanai üretim yapabilecek kalifiye işgücü sınırlıdır. Cumhuriyetin kurucu kadroları, 1800'lerden beri ülke içinde çeşitli bölgelerde kolej düzeyinde eğitim veren Amerikan kurumlarının varlığını iyi değerlendirir. Kolejleri kapatmaz. Tersine, Amerikan kolejlerine, kapılarını Türk ve Müslüman halka açması ve dini eğitimin sonlandırılıp Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmaları şartı ile faaliyete devam edebilecekleri sözü verilir. American Board örgütü de söyleneni yaparak, bu okulları Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlar ve Türk halkına da eğitim vermeye başlar. Sadece bu veriler dahi Robert Kolej'in, çağının ötesinde olduğunu kanıtlar niteliktedir. Daha öncesinde din değiştirmeye sıcak bakmayan Müslüman halktan, uzak durmayı tercih eden American Board, Müslüman halka Protestanlık dinini değil Protestan ahlâkını öğretmektedir. Bu pragmatist hamle, Amerikan kolejlerinin Türkiye modernleşmesindeki yerini kalıcı hale getirir. Yaratılmak istenen modern Türk insanı,

Amerikan hocalardan Amerikan ahlâkını öğrenerek yetişeceklerdir.

Robert Kolej, tüm bunlar yaşanırken yükselmeye devam eder. Kız öğrenciler için de Kolej'in hemen yanında bir bina kurulur. Sonra bu iki bina birleştirilerek tek bir okul haline getirilir. Hamlin, anılarında hep bir Amerikan Üniversitesi kurmak istediğini ifade etmektedir (Hamlin, 1878). Hamlin müstakil bir üniversite kuramasa da, Robert Kolej'in bir bölümü, daha sonra yükseköğretime tahsis edilerek Boğaziçi Üniversitesi adıyla eğitim vermeye başlar. Yeni bir toplum yaratmayı amaçlayan Cumhuriyet için, en büyük görev bu eğitim kurumlarına düşmektedir. Yeni toplum, Amerikan kolejlerinden doğacaktır. Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'na şahit olan Robert Kolej, eğitimine tek bir gün dahi ara vermez (Coşgun-Kandal, 2017,1). Fakat Kolej, tüm bu memleket ahvali ile de kopuk değildir. Politika, kültür-sanat, spor, edebiyat alanında birçok önemli ismi mezun eden Kolej, Türkiye modernleşmesi üzerinde büyük bir öneme sahiptir.

Sonuç

Geleneksel toplum ile ulaşılamayacak iktisadi çözülme; düşünen, sorgulayan, pozitif bilimleri öğrenmiş ve sınai eğitim almış yaratıcı kimseler tarafından gerçekleştirilebilir. 19. yüzyılda doğu toplumları yeni bir düşünce sistemi arayışı içindedir. Robert Kolej, tam bu noktada İmparatorluk'un kalifiye insan eksikliğini gözlemlemiş ve bu ihtiyacı giderecek tarzda eğitim vermeye başlamıştır. Doğuda bir eğitim açlığı olduğunu görebilen Hamlin, daha önce yapılan tüm misyonerlik çalışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. O zamana kadar modern ve seküler eğitimden tamamen uzak kalarak, kilisede dini eğitim veren Protestan misyonerliğinin yetersizliğini anlayıp, kilisede dini eğitim vermektense, modern bir okulda din eğitimi vermenin, Protestan mezhebini yaymanın ötesinde, Protestan ahlâkını yayacağını görmüştür. Ve o zamana kadar yapılanların aksine, kiliseyi modern bir okula taşımıştır. Robert Kolej'ini açmıştır. Bu kolej o zamana kadar olanların aksine, ırk ve din ayırt etmeyecektir. Bu Osmanlı İmparatorluğu ve ABD için imkânsız gibi görünse de Hamlin, etrafındaki hiç kimsenin göremediği eğitimli insan eksikliğinin giderilmesinin olası marifetlerini görmüştür. Eğitim verdiği kitleyi geniş tutarak, Osmanlı için vazgeçilemez duruma gelen Robert Kolej, sonradan Türkiye modernleşmesinde ve iktisadi dönüşümünde de mühim bir rol oynayacaktır. Bugüne kadar eğitimine ara vermeden devam eden Kolej, Protestan dinini yaymanın ötesinde, Protestan ahlâkını öğretmek insanları yetiştirmeye devam etmektedir. Böylelikle, Türkiye'nin iktisadi dönüşümünde, Protestan ahlâkının ve Amerikan pragmatizminin başat aktörler olduğu da görülmektedir.

Kaynakça

- Akça, Ü. (2016). "Protestan Misyonerler ve Milli Devletlerin Doğuşu: Robert Kolej ve Bulgar Milli Devleti Örneği". *Sosyoloji Konferansları* 53: 275-301.
- Aksu, A. (2017). *Robert Kolej'in İzinde, Türkiye'de Amerikan Misyonerliğinin Eğitim Stratejisi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Baert, P. (2005). *Philosophy of the Social Sciences: Towards Pragmatism*. Cambridge: Polity Press.

- Borradori, G. (1994). *The American Philosopher: Conversations with Quine, Davidson, Putnam, Nozick, Danto, Rorty, Cavell, MacIntyre, and Kuhn*. Chicago: Chicago University Press.
- Burton, J. (2005). *Traffic and Turning: Islam and English Drama*. Newark: University of Delaware Press.
- Coşgun-Kandal, S. (2017). "Kuruluşu, Öğrencileri, Etkisi: Amerikalı Seyyah Diplomat ve Misyonerlerin Anılarıyları Robert Koleji" *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 1: 91-105.
- Dewey, J. (1910). *The Influence of Darwin on Philosophy and Other Essays*. New York: Henry Holt and Company.
- Dewey, J. (1966). *Tecrübe ve Eğitim*. Çev.: F. Başaran ve F. Varış. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı
- Freely, J. (2009). *A History of Robert College*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gülbadi A. (2008). *American Board'un Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji*. Türk Tarih Kurumu.
- Gülbadi A. (2015). *Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Protestan Okulları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Hamlin, C. (1878). *Among the Turks*. New York: Robert Carter and Brothers.
- Hamlin, C. (1885). *President Hamlin's Baccalaureate Address at the Eighty-Fifth Commencement of Middlebury College*. Middlebury: Register Company Printers.
- Hamlin, C. (1885). *The American College and its Economics: President Hamlin's Baccalaureate Address at the Eighty-Fifth Commencement of Middlebury College*. Middlebury. Register Company, Printers:12.
- Hamlin, C. (1912). *My Life and Times*. Boston: Congregational Sunday School and Publishing Society.
- Hamlin, C. (1903). *A. D. F. In Memoriam: Rev. Cyrus Hamlin, D.D., L.L.D.* Boston: Published Privately.
- James, W. 1883 [2007]. "Evolution and Pragmatism: An Unpublished Letter of William James" *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 43 (4): 745-752.
- Kaya, K. ve Yalçıntaş, A. (2019). "John Dewey ve Türkiye Modernleşmesinde Pragmatizmin Rolü." *Türkiye'nin Modernleşme Süreci ve Mektebi Mülkiye Sempozyumu*. Ankara.
- Keiser, H. L. (2005). *İskalanmış Barış: Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet, 1839-1938*. Çev.: Atilla Dirim. İstanbul: İletişim Yayınları
- Khalil, E. L. (2004). (Der.) *Dewey, Pragmatism, and Economic Methodology*. London and New York: Routledge.
- Kocabaşoğlu, U. (2000). *Anadolu'daki Amerika*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Kocabaşoğlu, U. (2013). "Cyrus Hamlin: Misyoner, Eğitimci, Müteşebbis." *Kebikeç*, 83-104.
- McGranah, L. (2017). *Darwinism and Pragmatism: William James on Evolution and Self-Transformation*. London and New York: Routledge.
- Salt Araştırma: <https://archives.saltresearch.org> Erişim Tarihi: 02.01.2020 15:30
- Stevens, M. ve Stevens, M. (2012). *Against the Devil's Current*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Taşkın, F. (2017). "Amerikan Board Misyonerlerinin Türkiye'deki Sağlık Faaliyetleri (1833-1923)." *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 6.2: 149-176.

Cyrus Hamlin, Pragmatizm ve Robert Kolej'in Türkiye Modernleşmesindeki Rolü

Tupper, H. A. (1898). *Around the World with Eyes Wide Open*. New York: The Christian Herald Bible House.

Ülgener, S. (1991). *İktisadi Çözölmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Der Yayınları.

Washburn, G. (1909). *Fifty Years in Constantinople and Recollections of Robert College*. Boston and New York: Houghton Mifflin Company.

Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Ankara: Ayraç Yayınları.